

ZDRAVÍ Z POHLEDU FILOSOFIE H.-G. GADAMERA

Iva ŠOLCOVÁ

Souhrn: *Stat' se snaží postihnout, jak H.-G. Gadamer chápe zdraví a jak se jeho pohled na zdraví event. mění v průběhu bezmála 30 let, po který poutal jeho pozornost. V pojmu zdraví Gadamer objevuje řadu rovin, aspektů či vrstev. Stat' se pokouší o jakousi kategorizaci těchto pohledů na zdraví - nemoc a zachovat přitom různé úrovně abstrakce, na kterých Gadamer zdraví uchopuje.*

Klíčová slova: *zdraví, nemoc, přiměřenost, equilibrium, rovnováha, duševní pohoda*

Úvod

Kniha *The Enigma of Health* s podtitulkem *The Art of Healing in a Scientific Age* (Cambridge, Polity Press 1996) je souborem esejů Hanse-Georga Gadamera věnovaných problematice související se zdravím, které vznikly v rozmezí bezmála 30 let. Cílem statí je postihnout, jak Gadamer chápe zdraví a jak se jeho pohled na zdraví v průběhu let eventuálně mění. Vycházela jsem z anglického překladu původních esejů.¹

Východiska

Gadamer si vybral téma zdraví, protože starost o zdraví pokládá za prvotní projev (original manifestation) lidského bytí. Podle Gadamera nás skutečnost nemoci a smrti učí poznávat svá omezení a limity.

Vývoj v čase

I když je tématem esejů **zdraví**, Gadamer si vědomě budoval perspektivu pohledu na ně z pozice jeho protikladu – **nemoci**. Nemoc nemůže existovat bez zdraví. Zdraví je **protiklad** nemoci (1987: 111). Tento pohled Gadamer v r. 1990 opouští tvrzením, že: „Pokud chceme objevit rozdíl mezi zdravím a nemocí, musíme

¹ Pro lepší časovou přehlednost jsou jednotlivé eseje v seznamu literatury vypsány samostatně, vždy s rokem původního vydání.

pochopit, že nemoc nemůže být definována jako **kontrast** k pojmu zdraví a to že dále nemůžeme definovat na základě nějakých standardních hodnot.“ (1990: 160). Nechceme se tady pouštět do rozkladu, zda protiklad (opposite) znamená totéž, co kontrast (contrast), to učinil před námi kvalifikovaně Lloyd (1996, cit. podle Marková, v tisku). Pro naše potřeby budeme vycházet z toho, že významy obou termínů jsou v opozitním vztahu. V r. 1990 Gadamer svoje úvahy uzavírá slovy: „Musíme se ptát, co nemoc opravdu je a kde je lokalizována na **kontinuu** zakotveném na jedné straně pružností, se kterou zvládáme každodenní úkoly, a na druhé straně tím, co se přihodí, když z normálního vzorce vypadneme. Rozdíl mezi zdravím a nemocí je pragmatický a jediný člověk, který do něj má přístup, je konkrétní osoba, jež se cítí nemocnou, osoba, která nemůže nadále zvládat každodenní požadavky života a **rozhodne se**, že musí jít k lékaři.“ (1990b: 162, zvýraznila Šolcová.) Jako **rovnováha** se v tomto upraveném pojetí vyznačuje **pružnost**.

Pohledy na zdraví

V následujícím textu budeme uvádět pohledy na zdraví tak, jak se ve sborníku Gadamerových prací postupně objevují. Nejedná se o pohledy ze stejné úrovně. V diskusi se pokusíme pojmenovat je a utřídit:

1. Zdraví = součást bytosti v její celistvosti (whole of being). Nemoc (jako jednotlivost) vystupuje proti tomuto celku, konfrontuje se s ním, stojí vůči němu v protikladu.

2. Zdraví jako příroda: To co povstane z uplatnění lékařova umění je jednoduše zdraví, t.j. **příroda** sama (1965: 34).

3. Nejčastěji prezentované Gadamerovo hledisko: Zdraví je spojeno s představou **ekvilibria**. Zdraví se vyznačuje „přirozeným ekvilibriem“ (1965: 34). V této souvislosti nemoc představuje sestup (fall) ze „sebe-udržující“ rovnováhy do stavu disbalance. Nemoc je ztráta rovnováhy, jež deformuje ostatní ekvilibria (1963: 58). Pro pacienta je nemoc absence² čehosi (1963: 52).

Gadamer poukazuje na to, že ekvilibrium bylo důležitým pojmem již v Hippokratových spisech. Nejde jen o ekvilibrium, jež je přirozenou podmínkou zdraví. Ekvilibrium je též pojmem, jenž nám pomáhá pochopit přírodu obecně jako něco, co má

² Dle Gadamera si pacient svoji nemoc „uvědomuje jako absenci něčeho“ (1963: 52). To je podle mne polemické, pacient si spíše svoji nemoc uvědomuje jako přivažek, přídavek, jako „něco navíc“. Gadamer zde vychází z jazyka, v němčině (a dříve nezřídka i v češtině) se lékař pacienta ptá, co mu chybí (i pacient může svou otázku lékaři formulovat podobně. U nás už jsou patrně mnohem častější dotazy lékaře: *S čím přicházíte? Co vás přivádí?*, event. pod vlivem angličtiny: *V čem vám mohu pomoci?*) Podle Gadamera je poznání, že pacientovi něco chybí, spojeno s představou znovunastolení rovnováhy. To je sporné, podle mého názoru pacient vyhledá doktora, od něj odňal nemoc, tj. aby ho jí zbavil. V pozdější úvaze (1987) ale došel Gadamer k tomu, že nemoc na nás „dopadá“ (imposes itself) jako něco ohrožujícího a rozkladného (disruptive), tj. jako něco, čeho se snažíme zbavit.

tendenci (holds to) zachovat svůj vlastní pořádek či běh (course), činí tak „sama o sobě“ a za sebe (in and of itself) (1965). Zdraví je ekvilibrium, které nám příroda zaručuje (granted by).

V 80. letech Gadamer původní pojetí ekvilibria rozpracovává s využitím pojmu **přiměřenost** (1989: 133). Vychází ze starořecké filosofie, a to z Platónových dvou odlišných druhů měření: první měření je zvenku, zvnějšíku objektu (metron). Druhé měření je míra, jež musí být nalezena v samotném objektu (metrion). (V němčině – *das Angemessene*, v češtině asi pravděpodobně *přiměřené*, v angličtině *appropriate* či *fitting*). Označení vlastnosti *být přiměřený* se vztahuje k vnitřní míře, jež je vhodná pro „sebe-udržující“ žijící bytost. Rovnováha je „přiměřená“. Je v povaze zdraví, že si zachovává svou vlastní vhodnou rovnováhu a proporci.

Každá porucha rovnováhy, potíže, infekce je podle Gadamera znakem, který nám říká, že přiměřené (rovnováha) musí být „znovu-nastoleno“ (1989: 137).

4. Nemoc jako ztráta zdraví, ztráta neporušené (undisturbed) svobody v sobě vždy zahrnuje vyloučení ze života (1963). Zdraví je tudíž **svoboda** (k činnostem) a **začlenění do života, místo ve světě**. Je to stav včlenění do okolního světa „bytí v tomto světě, bytí v tomto světě spolu s ostatními lidskými bytostmi, stav aktivní a odměňující účasti na každodenních povinnostech (1991: 113). Nemoc je stavem sociálního odtržení (disruption) (1987).

5. Nemoc, ztráta ekvilibria není jen medicínský, ale (v rámci života jedince) také historický proces. Nemocná osoba již není nadále identická s osobou, jíž byla předtím. „Vypadla“ z každodenních záležitostí, ze svého místa na světě (1965). Zdraví je chápáno jako **součást identity**.

6. Zdraví se v Gadamerových esejích objevuje dále je stav **vnitřního akordu (harmonie sama se sebou)**, jenž nemůže být zrušen či anulován (overriden) nějakou jinou, vnější formou kontroly (1987). Zdraví můžeme chápat jako podivuhodný příklad silné, ale skryté **harmonie**. Pokud se těšíme dobrému zdraví, jsme kompletně absorbováni tím, co děláme³. Děje se to v souladu s naším přírodním a sociálním prostředím (1989). A zdraví ve skutečnosti **prožíváme** tímto způsobem jako stav harmonie nebo jako přiměřený stav vnitřní míry (1990).

Přiměřenost se tedy prožitkově **manifestuje** jako harmonie. Nemoc naproti tomu prožíváme jako poruchu harmonické souhry (interplay) mezi pocitem osobní pohody (w-b) a naší kapacitou aktivně se angažovat ve našem světě. (1990: 99).

³ Zdá se, že Gadamer v tomto případě anticipoval pojem *flow*, který je – zejména v literatuře související s pozitivní psychologií – hojně diskutován. Jedná se o „plné ponoření“, angažování se v činnosti, kterou člověk vykonává (Csikszentmihalyi, 1990). Obsahově blízko je též pojem *engagement*, který je ale omezen na pracovní úsilí či pracovní činnost (Bakker, Demerouti, Schaufeli, 2005). Gadamer však dává přednost pojmu *přiměřenost*.

7. Zdraví se manifestuje v obecném pocitu **osobní pohody (well-being)**⁴. Projevuje se nejvíce, jestliže náš pocit osobní pohody znamená, že jsme otevřeni novým věcem, připraveni pouštět se do nových podniků, aniž bychom přítom nějak vnímali nároky, které jsou na nás kladeny (1987).

Pokus o shrnutí

Každá teorie se vyvíjí a rovněž Gadamerův pohled se v průběhu let změnil. Poněkud mechanistický pohled ze šedesátých let na zdraví jako **ekvilibrum, které nám dala příroda a které příroda v nás udržuje** se v devadesátých letech proměnil v pohled na zdraví – nemoc jako na **moment volby či rozhodnutí** člověka, a to na základě pocitu, že už nadále nezvládá požadavky každodenního života. Zde se Gadamer přiblížil modernímu pojetí subjektivního zdraví, kterému se mohou ve vysoké míře těšit i handicapované či chronicky nemocné osoby⁵. Toto pojetí se začalo rozpracovávat v 90. letech minulého století.

⁴ Ze současných pojmů hojně užívaných v souvislosti se zdravím je součástí Gadamerova pojetí pojem *well-being*. Neuznává naproti tomu pojem *kvalita života*. Ta pro něj slouží pouze k tomu, aby popsala to, co bylo právě (*meantime*) ztraceno (1987). *Well-being* je jedním z pojmů i jevů, jejichž primární založení je spíše psychologické, avšak zasahují do řady dalších společenskovedních i přírodovědních oborů (filosofie, sociologie, pedagogika, medicína a všechny její subdisciplíny) a jsou užívány též obecně jazyce. Denotativně je vysvětlován většinou opisem, ve vztahu k dalším příbuzným pojmům: v anglosaské terminologii nejčastěji k pojmu *satisfaction* (spokojenost), ale též k pojmu *welfare* (blaho), *pleasure* (radost), *prosperity* (úspěšnost, prosperita) či k pojmu *happiness* (štěstí), často též ve vztahu ke zdraví, ať už v podobě substantiva *health*, nebo různých variant slovního spojení *state of being healthy* (Oxford Advanced Learner's Dictionary, 1995; Merriam-Webster, 1992; Random House Webster's College Dictionary, 1991).

S tendencí ke splyvání a zastupování pojmů osobní pohoda a štěstí se setkáváme nejen v obecné i odborné češtině, ale i v zahraničních literárních zdrojích. Tak např. v překladu Aristotelovy Etiky Nikomachovy do angličtiny užívá autor překladu W. D. Ross (1947) k přeložení pojmu *eudaimonia* pojmu *happiness*. V další své práci, věnované Aristotelovi (1949) však, jak upozorňuje N. Bradburn (1969), poukazuje W. D. Ross na pravděpodobně vhodnější překlad pojmu *eudaimonia* pomocí „neutrálnějšího“ pojmu *well-being*.

⁵ Subjektivní zdraví je široce využívaným ukazatelem zdravotního stavu jedince. Prediktivní sílu tohoto parametru pro využívání léčebné péče a zejména pro mortalitu prokázala řada prospektivních studií.

Důvodem rozšířeného využívání subjektivního zdraví ve výzkumech je nejen jednoduchost zjištění tohoto ukazatele. člověk má pozoruhodně vysokou schopnost použít vnitřních i vnějších informací k posouzení svého zdraví. Z výsledků řady studií vyplývá, že jedincův vlastní pohled je i v souvislosti se zdravím nenahraditelný. Ukazuje se totiž, že prostá odpověď na otázku, jak se člověku právě daří, může reflektovat aspekty zdravotního stavu, jež jiné míry nemohou zachytit. Fyziologická měření nejsou schopna postihnout subjektivní dimenzi zdraví, kupříkladu proto, že nejsou s to postihnout dimenzi zdraví jako hodnoty. Být zdravý znamená více než jen mít dobře fungující organismus.

Subjektivní zdraví představuje širší hodnocení a zahrnuje kromě symptomů a jejich funkčních důsledků též pozitivní aspekty zdraví, jako je kondice, zdraví podporující chování a osobní pohoda (*well-being*).

Je ale obtížné postihnout, které aspekty jsou reflektovány. Když lidé posuzují své zdraví, říkají

Zdraví je mnohvrstevný pojem. Nepřekvapuje, že jeho filosofické uchopení v něm objevuje řadu rovin, aspektů či vrstev. V dalším bychom se chtěli se pokusit o jakousi kategorizaci těchto pohledů na zdraví - nemoc a zachovat přitom různé úrovně abstrakce, na kterých Gadamer zdraví uchopuje:

Filosofická úroveň: Zdraví znamená **odpovědnost**, jež implikuje širší odpovědnost za společné hodnoty, přírodu a civilizaci.

Úroveň jevů: Zdraví je prvotní **projev bytí**, tok života, jehož příliv a odliv doprovází náš opravdový pocit bytí.

Úroveň pojmů: (zdraví jako) **protiklad nemoci vs kontinuum**

Metodologická úroveň: Nemoc může být měřena, je možné stanovit pro ni normy. Může být popsána objektivními vědeckými metodami. Zdraví se objektivním vědeckým metodám měření vymyká.

Úroveň bytosti: Zdraví je **součást bytosti v její celistvosti**, celek, plnost

Dispoziční vs aktuální rovina: Na dispoziční úrovni jsme vybaveni zdravím; na aktuální úrovni se může projevit nemoc.

Úroveň organismu: **Ekvilibrium**, rytmus života, permanentní proces, příroda sama, **přiměřenost**.

Prožitková úroveň: **Well-being, harmonie**, vnitřní akord – absorbce tím, co děláme.

Jáská rovina: Součást **identity** vs ztráta části identity (nemoc).

Sociální rovina: **Svoboda** (k činnostem), včlenění do života, **včlenění vs vyloučení**.

Závěr

Po více než 30 let poutala Gadamerovu pozornost problematika zdraví. Patrně lépe než z pozice kterékoliv jiné disciplíny, která se zabývá zdravím, se mu podařilo z pozice filosofie vystihnout, jak je zdraví včleněno do nejrůznějších struktur, vrstev a rovin lidské bytosti. Jeho pohled byl po 30 let konsistentní a relativně neměnný, v 90. letech 20. století lze zaznamenat vývoj k pojetí zdraví jako k volbě jedince.

nám nejen to, jak se cítí, ale také to, jak se prožívají uvnitř svého já. Při posuzování svého zdraví lidé neposuzují jen fyzický stav, ale zahrnují do posouzení emoční, sociální a spirituální osobní pohodu.

Ukazuje se, že jedinec může prožívat osobní pohodu na hlubší úrovni svého já - a to i když trpí nemocí nebo handicapem. Proto dokonce i velmi vážně nemocní lidé mohou hodnotit své zdraví příznivě a tento jev prokazatelně není projevem popírání či zapírání bolestné pravdy (Šolcová, Kebza, 2006).

Literatura

- ARISTOTELES *Etika Nikomachova*. Praha: nakl. Jan Laichter, 1937.
- ARISTOTLE Nicomachean ethics. Translated by W. D. Ross. In Mckeon, R. (Ed.) *Introduction to Aristotle*. New York, Modern Library, 1947.
- BAKKER, A. B.; DEMEROUTI, E.; SCHAUFELI, W. B. The crossover of burnout and work engagement among working couples. *Human Relations* 2005, 58, s. 661–689.
- BRADBURN, N. M. *The structure of psychological well-being*. Chicago: Aldine Publishing Copany, 1969.
- CSIKSZENTMIHALYI, M. *Flow: The Psychology of Optimal Experience*. New York: Harper and Row, 1990.
- GADAMER, H.-G. The problem of intelligence (1963). In GADAMER, H.-G. *The Enigma of Health. The Art of Healing in a Scientific Age*. Cambridge: Polity Press, 1996.
- GADAMER, H.-G. Apologia for the art of healing (1965). In GADAMER, H.-G. *The Enigma of Health. The Art of Healing in a Scientific Age*. Cambridge: Polity Press 1996.
- GADAMER, H.-G. Theory, Technology, Praxi (1972). In GADAMER, H.-G. *The Enigma of Health. The Art of Healing in a Scientific Age*. Cambridge: Polity Press 1996.
- GADAMER, H.-G. The experience of death (1983). In GADAMER, H.-G. *The Enigma of Health. The Art of Healing in a Scientific Age*. Cambridge: Polity Press 1996.
- GADAMER, H.-G. Authority nad critical freedom (1983) In GADAMER, H.-G. *The Enigma of Health. The Art of Healing in a Scientific Age*. Cambridge: Polity Press 1996.
- GADAMER, H.-G. Life and soul (1986). In GADAMER, H.-G. *The Enigma of Health. The Art of Healing in a Scientific Age*. Cambridge: Polity Press 1996.
- GADAMER, H.-G. Bodily experience and objectification (1986). In GADAMER, H.-G. *The Enigma of Health. The Art of Healing in a Scientific Age*. Cambridge: Polity Press 1996.
- GADAMER, H.-G. Between nature and art (1987). In GADAMER, H.-G. *The Enigma of Health. The Art of Healing in a Scientific Age*. Cambridge: Polity Press 1996.
- GADAMER, H.-G. Treatment and dialogue (1989) In GADAMER, H.-G. *The Enigma of Health. The Art of Healing in a Scientific Age*. Cambridge: Polity Press 1996.
- GADAMER, H.-G. Hermeneutics and psychiatry (1989). In GADAMER, H.-G. *The Enigma of Health. The Art of Healing in a Scientific Age*. Cambridge: Polity Press 1996.
- GADAMER, H.-G. Philosophy and practical medicíně (1990a). In GADAMER, H.-G. *The Enigma of Health. The Art of Healing in a Scientific Age*. Cambridge: Polity Press 1996.
- GADAMER, H.-G. Anxiety and anxieties (1990b). In GADAMER, H.-G. *The Enigma of Health. The Art of Healing in a Scientific Age*. Cambridge: Polity Press 1996.

- GADAMER, H.-G. (1991): On the enigmatic character of health (1991). In GADAMER, H.-G. *The Enigma of Health. The Art of Healing in a Scientific Age*. Cambridge: Polity Press 1996.
- GADAMER, H.-G. *The Enigma of Health. The Art of Healing in a Scientific Age*. Cambridge: Polity Press 1996.
- LLOYD, G. E. R. *Polarity and Analogy: Two types of argumentation in early Greek thought*. Cambridge: Cambridge University Press, 1966.
- MARKOVÁ, I. *Dialogika a sociální reprezentace*. Praha, Academia. (v tisku)
- Merriam-Webster Dictionary of Synonyms and Antonyms*. Springfield, Massachusetts: Merriam-Webster, Inc., 1992.
- Oxford Advanced Learner's Dictionary. Fifth edition*. Oxford University Press, 1995.
- Random House Webster's College Dictionary : Glencoe edition*. New York: Random House Inc., 1991.
- ROSS, W. D. (1949): Aristotle. London, Methuen (5th ed.).
- ŠOLCOVÁ, I.; KEBZA, V. Subjektivní zdraví: současný stav poznatků a výsledky dvou českých studií. *Československá psychologie* 2006, 50, s. 1–15.

HEALTH – AS SEEN BY PHILOSOPHY OF H.-G. GADAMER

Abstract: The article tries to express Gadamer's understanding of health and change of his view of in the course of almost 30 years, in the time he has been interested in this topic. In the term health Gadamer discovered many levels, aspects or layers. This article tries to categorize the views of health - disease and to preserve various levels of abstraction as seen by Gadamer.

Key words: health, disease, equilibrium, appropriateness, well-being